

Kronika • Chronicle

Lietuvos mokslo premijos laureato, habilituoto daktaro Vytauto JONAIČIO 70-metį minint

Pažinti gamtą, jos vystymosi dėsningumus mums padeda kūrybingos, gerai savo sritį išmanančios, darbui atsidavusios asmenybės. Tarp kitų tyrėjų, savo įnašu praturtinsiu Lietuvos gamtos, biologijos mokslą, svarbią vietą užima aukščiausios mokslinės kvalifikacijos entomologas Vytautas Jonaitis (1938–2006).

Šiomet minime garsaus vabzdžių tyrinėtojo V. Jonaičio gimimo 70-metį. Deja, labai nelauktai prieš pusterčių metų atsisveikinome su kupinu idėjų, atkakliu, bet kukliu draugu, ilgamečiu Ekologijos instituto mokslo darbuotoju. V. Jonaičio, įtvirtinusio Lietuvoje ekologinius vabzdžių tyrimus, laimėjimai, sukaupti mokslo rezultatai nuo šiol gyvens tik įvairiuose leidiniuose, jo artimųjų, draugų, bendražygių atmintyje.

Vilniaus universiteto Ekologijos instituto Mokslo tarybos, Entomologijos laboratorijos (vadovas – dr. Povilas Ivinskis) iniciatyva institute buvo surengtas iškilmingas posėdis, skirtas V. Jonaičio 70-osioms gimimo metinėms. Jame dalyvavo instituto Mokslo tarybos nariai, darbuotojai, kitų Lietuvos mokslo institucijų entomologai, šeimos nariai.

Tarybos posėdyje, įvertindamas V. Jonaičio mokslo laimėjimus, primindamas jo nuoseklų kelią, atvedusį į pripažinimą, su rūpesčio gaida dėl nelauktai institutą ištikusios netekties kalbėjo instituto direktorius, Lietuvos MA narys koresp. habil. dr. Mečislovas Žalakevičius.

Su V. Jonaičio mokslinė veikla susirinkusiuosius plačiau supažindino vienas šių eilučių autorių dr. Algimantas Jakimavičius, preliminariai įvertinęs svarbiausius jo mokslinės veiklos rezultatus, mokslinį palikimą. Pranešimą papildė iliustracijomis, susijusiomis su V. Jonaičio biografija, mokslinio darbo rezultatais.

Gyvenimo ir mokslo kelią V. Jonaičiui teko nusitiesti pačiam. Ne visada buvo lengva, tačiau ne vieną sunkumą jis sėkmingai įveikė. Užsispyrimo ir pareigos jausmo vedamas po kelių darbo dešimtmečių tapo savosios mokslo šakos žinovu.

Baigęs vidurinę mokyklą ir Lietuvos žemės ūkio akademijoje įgijęs miškininko išsilavinimą, to meto tvarka V. Jonaitis buvo paskirtas į Anykščių miškų ūkį, dirbo techniku, vėliau girininku Širvintų rajone. Savo interesų nemanė apriboti vien gamybinio darbu. Tada jį viliojo dar nepažįstamas tyrinėtojo kelias. Savarankiškai apsisprendęs ir nutaręs stoti į aspirantūrą, paliko miškų ūkį ir atvyko į Miškininkystės ir miškų ūkio mechanizacijos institutą prie Maskvos. Nors į aspirantūrą stojamuosius egzaminus išlaikė gerai pažymiais, tačiau iš periferijos atvykęs jaunuolis buvo nežinomas ir gavo atsakymą, kad „nepraėjo“ konkurso... Grįžo į Lietuvą, ieškodamas išeities atvyko į Vilnių, o

po mėnesio tapo Lietuvos MA Zoologijos ir parazitologijos instituto aspirantu.

Visa tolesnė V. Jonaičio veikla buvo susijusi su Lietuvos mokslų akademija. Nuo 1958 m. jis pradėjo entomologinius tyrimus. Tiesa, pažintis su entomologija jam nebuvo visiškai nauja: su lapus graužiančiais miško vabzdžiais (savo dėstytojo, tada biol. m. kand. Simono Pileckio paskatintas) jis buvo susipažinęs dar studijų metais, apgynęs diplominį darbą.

Beveik 40 metų – profesionalus entomologas, po disertacijos apgynimo, nuo 1969 m. – mokslininkas. V. Jonaičiui visada buvo svetimas noras išsiskirti, įsiteikti dėl karjeros. Jo pareigybių hierarchija (jaunesnysis, vyresnysis mokslinis bendradarbis, sektoriaus vadovas, nuo 1991 iki 2003 m. – laboratorijos vedėjas) Zoologijos ir parazitologijos (vėliau Ekologijos) institute tebuvo natūralus dalykinių nuopelnų, pareigos, darbštumo įvertinimas.

Visi, kam su V. Jonaičiu teko dirbti ar bendrauti, gerai mena, kad tai buvo tylus, labai pareigingas mokslo darbuotojas. Nebuvo lepinamas oficialiais skatinimais. Išskirtinis V. Jonaičio mokslinės biografijos faktas – po daugelio atkaklaus darbo dešimtmečių jam su dr. Povilu Ivinskiu buvo paskirta 2004 metų Lietuvos mokslo premija.

Glaustai įvertinti entomologinio darbo, trukusio kelis dešimtmečius, rezultatus nėra lengva. Pagrindinė V. Jonaičio

mokslinės tematikos sritis buvo parazitinių plėviasparnių vabzdžių-ichneumonidų faunos ir sistematikos tyrimai, biologinių sistemų funkcionavimo, tarpekosisteminių ryšių ir autoreguliacijos procesų nagrinėjimas. Jis buvo ir kvalifikuotas faunistinių, sistematikos ir ekologijos tyrimų, kurie vykdyti Entomologijos laboratorijoje, vadovas.

Apgynęs pirmąją disertaciją *Eglės jaunuolynų spyglius graužiantieji kenkėjai, jų entomofagai ir kovos priemonės* (vadovai – biol. m. kandidatai Vytautas Valenta, Petras Zajančkauskas), įsitraukė į nuoseklius Lietuvos plėviasparnių tyrimus. Didelis darbas buvo paskelbtas kartu su P. Zajančkausku: visų iki 1975 m. Lietuvoje užregistruotų pjūklelinių vabzdžių sąrašas. Instituto tematiką kreipiant nuo faunos inventorizavimo ir artinant prie jos vaidmens ekologiniuose procesuose vertinimo, V. Jonaitis bene labiausiai prisidėjo prie to, kad instituto entomologų grupės tematika taptų kryptingesnė, pagrįsta poreikiais.

V. Jonaičiui jau dirbant vyresniuoju mokslo darbuotoju, institute buvo pradėti nuodugnesni sodo kenkėjų parazitų tyrimai, sieti su tuomet skatintu parazitinių vabzdžių ir kitų entomofagų išaiškinimu, jų reikšmės integruotai augalų apsaugai įvertinimu. Entomologai, atlikę išsamius tyrimus sodų ir juos supančiose cenožėse, tuo metu parengė leidinį *Vabzdžių–sodo kenkėjų entomoparazitai Lietuvoje* – pirmąjį apibendrinantį darbą apie sodo kenkėjų parazitų kompleksą su jų rūšių apibūdintoju. Leidinyje pasklepta V. Jonaičio parengta didelė teksto dalis. 1979 m. išleista knyga buvo palankiai įvertinta ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų.

Lygiagrečiai buvo pradėtas rengti SSRS faunos ichneumonidų *Cryptinae* pošeimio, turtingo rūšių, apibūdintojas. Sukaupęs naują medžiagą Lietuvoje, taip pat iš SSRS europinės dalies, Kaukazo, Vidurio Azijos, Tolimųjų Rytų regionų bei ištyręs Rygos, Maskvos, Leningrado, kitų saugyklų kolekcinis fondus, rusų kalba pirmą kartą parengė *TSRS Europinės dalies vabzdžių apibūdintojo* skyrių. 1981 m. išleistas leidinys turėjo didžiulę mokslinę ir praktinę vertę, nes geografiškai aprėpė ne tik Europos, bet ir dalies Azijos ichneumonidų fauną.

1982 m. stažavosi SSRS MA Zoologijos in-te Leningrade, kur apibūdino gausius rinkinius, sutvarkė Palearktikos ir iš dalies Nearktikos bei Orientalinės geografinių sričių *Gelinae* ichneumonidus. Tada kitų kvalifikuotų šios srities sistematikų nebuvo. V. Jonaitis yra paskelbęs duomenų apie Azerbaidžano, Moldavijos ichneumonidus, apie Mongolijos fauną, jam siūlyta prisidėti rengiant *Tolimųjų Rytų vabzdžių apibūdintoją*.

Itin svarbiu darbo etapu laikytinas laikotarpis, kai su kitais ėmėsi šeimininko–parazitų tarpusavio ryšių bei vabzdžių populiacijų dinamikos tyrimų. Su kitais yra sukūręs šeimininko ir parazito sąveikos matematinį modelį. Tai buvo labiausiai jį dominusi sritis, nors neatsisakė ir taksonominės faunistinės tematikos. 1983 m. išleista knyga *Lietuvos ichneumonidai* (liet. k.).

Apibendrinęs duomenis apie *Ichneumonidae* šeimos *Cryptinae* (*Gelinae*) pošeimio rūšis, jų vaidmenį ekosistemoje, 1988 m. Zoologijos institute Leningrade apgynė biologijos mokslų daktaro (habil. dr.) disertaciją *Šeimininko ir parazito entomokompleksų išteklių, formavimas ir funkcionavimas ekosistemoje* (1990 m. disertacija išleista atskira knyga).

Po dešimtmečio V. Jonaitis teoriškai pagrindė naujus šeimininko ir parazito sistemų gausumo, fenologinių ciklų kaitų vertinimo, populiacijų formavimosi principus. Pasirodė originalių

straipsnių, o susistemintus tyrimų rezultatus, 2000 m. išleistas didelės apimties kelių autorių leidinys *Vabzdžių tarpekosisteminiai ryšiai ir jų dinamika* anglų kalba. Jo sumanytojas ir atsakingasis redaktorius V. Jonaitis parašė pagrindinius skyrius.

Svarbiu V. Jonaičio veiklos etapu laikytinas jo vadovavimas institute Entomologijos laboratorijai. Nemažai entomologų grupei perteikė sukauptą patirtį, parengė 6 disertantus. Svarbiu jo uždaviniu buvo apjungti laboratorijoje paveldėtą tiriamų užduočių įvairovę. Pats jau buvo aprašęs 10 naujų mokslui rūšių, suformulavęs vabzdžių tarpekosisteminių ryšių tyrimų kryptį. Nors laboratorijoje daugiausia dėmesio skirta ekologijai, tačiau buvo tiriama ir entomofauna, gvildenami bioįvairovės klausimai, atlikta eksperimentinių hemolimfos, kariologinių tyrimų.

Už svarius fundamentinių šeimininko–parazito trofinių ryšių ir populiacijų dinamikos tyrimus ekosistemose V. Jonaičiui 2004 m. paskirta Lietuvos mokslo premija.

Daugelį metų V. Jonaitis buvo Lietuvos entomologų draugijos leidinio *Acta entomologica Lituanica* ir tęstinio straipsnių rinkinio *Naujos ir retos Lietuvos vabzdžių rūšys* atsakingasis redaktorius, nuo 1990 m. – mokslo žurnalo *Ekologija*, nuo 1998 m. – *Acta Zoologica Lituanica* redakcinių kolegijų narys, 1995–2002 m. – Lietuvos entomologų draugijos viceprezidentas.

V. Jonaičio mokslinį palikimą sudaro beveik 200 mokslinių straipsnių, daugiau kaip 10 knygų ir brošiūrų, kitų darbų. Juose liko užfiksuotas ne vienas vertingas faktas ar įdomi mokslo idėja. Liko pradėtos rengti publikacijos, nemažai įvairios rankraštinės medžiagos. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje buvo įkurtas jo palikimo fondas (F 381).

VU Ekologijos institute saugomi gausūs, vertingi mokslui vabzdžių rinkiniai.

Nuoširdžiausiais prisiminimais apie V. Jonaitį pasidalijo buvęs jo pirmosios disertacijos vadovas, kai kurių publikacijų bendraautoris, gerai pažinojęs V. Jonaitį nuo pat aspirantūros metų pradžios, VU profesorius habil. dr. Vytautas Valenta. Dvasingais sakiniais kalbėtojas perteikė išpūdžius, kaip jam įstrigo dalykinis bendradarbiavimas su V. Jonaičiu dar jiems darbuojantis miško tematikos srityje. Norėta, kad V. Jonaitis toliau dirbtų su miškų entomologijos praktika susijusį darbą, pavyzdžiui, Lietuvos miškų mokslo tiriamajame institute, tačiau V. Jonaitis liko Vilniuje. Vėliau, pasakotojo žodžiais, jį imponavo V. Jonaičio polinkis gilintis į bendruosius entomologijos klausimus, spręsti jau ne taikomuosius, tačiau tuos teorinio pobūdžio uždavinius, kurie buvo plėtojami LMA sistemos mokslo institucijose. Bendravo su V. Jonaičio šeima, pastebėjo, kad žmona Vlada Jonaitienė gerai suprato vyro mokslo interesus, prisiminė ir neretus atvejus, kai ji buvo jo rėmėja bei pagalbininkė.

Profesorė Irena Eitminavičiūtė priminė ilgus metus trukusį bendradarbiavimą buvusiam Lietuvos MA Zoologijos ir parazitologijos institute bei vėlesnį darbą, kai V. Jonaitis tapo VU Ekologijos instituto padalinio vadovu. Ji pabrėžė, kad jam buvo būdingas savitas kai kurių vabzdžių tarpusavio ryšių ir ryšių su aplinka, t. y. ekologinių klausimų, traktavimas, buvo matyti, kad jis savo srityje daug ką suprato gerokai giliau ir išsamiau, ypač gvildendamas vabzdžių populiacijų klausimus. I. Eitminavičiūtė pažymėjo, kad V. Jonaitis, bendraujant leidybiniais klausimais, išsiskirdavo atsakomybe, pareigingumu, bet kurias užduotis atlikdavo laiku. Recenzuodamas straipsnius jis visada buvo dalykiškas, stropus būsimųjų publikacijų vertintojas, neteikdavo

smulkmeniškų pastabų, gvildeno esminius dalykus, pateikdamas savo motyvuotą požiūrį.

Instituto Entomologijos laboratorijos vadovas dr. Povilas Ivinskis prisiminė ir mokslinį, ir kasdienį bendrą darbą tiriant saugomų teritorijų vabzdžius, pabrėžė V. Jonaičio pareigingumą, punktualumą ir kitas savybes, būdingas aukštos kultūros mokslininkui.

Entomologas, plėviasparnių tyrinėtojas dr. Eduardas Budrys priminė tą metą, kai buvo rengiamos ne vien artimos, bet ir tolimos išvykos entomofaunai rinkti. Pažinties pradžia buvo V. Jonaičiui stažuojantis Leningrade, o E. Budriui studijuojant šio miesto universitete ir pradėjus bendrauti su Zoologijos instituto plėviasparnininkais. Jiems kartu teko dalyvauti entomologinėse ekspedicijose, tarp jų – į Tolimuosius Rytus. Tada iš vyresniojo profesijos draugo pasisėmė patirties, išgirdo gerų patarimų. Pasakotojas tai prisiminė kaip įstrigusių gyvenimo pamoką.

V. Jonaičio žmona Vlada Jonaitienė pasidalijo keliais prisiminimais iš ilgų šeimyninio gyvenimo metų, kalbėjo ne vien kaip apie santūrų, moksle paskendusį gyvenimo draugą, bet ir

apie tai, kaip jis mėgo bendrauti, buvo itin atidus anūkėms, asmeniškai buvo pažįstamas su kitų tuometinių respublikų entomologais, pas kuriuos yra tekę nuvykti, o jie svečiavosi Vilniuje, jų šeimoje. Mėgo keliones, po Atgimimo jie beveik kasmet vykdavo į kurią nors Pietų šalį. Papasakojo apie bendravimą susirašinėjant su kitų kraštų entomologais, gyvenusiais ne Lietuvoje, apie asmeniniame archyve saugomus laiškus, sveikinimus, kitą epistolinį palikimą. Ji ir pati domėjosi jo darbo sėkme institute, pažinojo tiriamus objektus, kuriuos jis rinkdavo. Pastebėjo, kad atostogaudamas ir tolesniuose kraštuose nepamiršdavo savo tiriamų vabzdžių ir grįždamas visada jų stengdavosi parsivežti.

Entomologė dr. Jolanta Rimšaitė šiam proginiam renginiui pateikė informatyvios vaizdinės medžiagos, susijusios su V. Jonaičio moksline veikla, tyrimų gamtoje epizodais.

Dalyviai susipažino su paroda, skirta V. Jonaičio 70-mečiui. Ją parengė Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Ekologijos instituto padalinio darbuotojos – vedėja Antanina Paliukėnienė, Audrė Trumpienė.

Algimantas JAKIMAVIČIUS, Jolanta RIMŠAITĖ, Povilas IVINSKIS